

A német felsőoktatás átalakulása a Bolognai modell alkalmazásával

Az európai szakminiszterek 1999 júniusában fogadták el a Bolognai nyilatkozatot, azzal a céllal, hogy a 29 ország felsőoktatási rendszere fokozatosan egységessé váljon, elsősorban az egyes végzettségi szinteket, azok egymásra épülését tekintve. A német felsőoktatás intézményei is az angolszász képzésben alkalmazott „bachelor” és „master” fokozatokra térnek át.¹ Ez várhatóan növeli a hallgatók és a végzettek nemzetközi mobilitását mind Európa országai között, mind a világ egészét tekintve.

Tárgyszavak: felsőoktatás; Bolognai nyilatkozat; bachelor képzés; master képzés; képzési forma, diploma.

A Bolognai folyamat jellemzői

Az 1999 januári német felsőoktatási kerettörvény fontosabb előírásai szerint az alapként meghatározott legalsó „bachelor” felsőfokú képzés időtartama (szakoktól függően) 6–8 félév. Az ezt követő „master” fokozat további 2–4 félév tanulási idővel szerezhető meg. A „master” képzéssel szerezhető meg az eddigi egyetemi végzettségnek megfelelő diploma. A hallgatók azonban már 3-4 éves felsőfokú tanulmány után is vállalhatnak a „bachelor” képzettség szerinti munkát vagy más irányú szakmai továbbképzést folytathatnak. Németországban a bachelor végzettséget a főiskolai karokon szerzett képesítéssel azonos szintűnek minősítik.

A hatályos jogszabályok értelmében ez az áttérési folyamat 2010-ig tart, a kezdeti lépések már megtörténtek a kétfokozatú felsőfokú képzés meghonosítására. A felsőoktatási intézmények a német jogszabályok szerinti szakmai, tartalmi stb. feltételek tanúsítása esetén nyerhetik el az

¹ A képzési forma magyar megnevezése „legalsó egyetemi fokozat” (baccalaureus), azonban itt, az elterjedt nemzetközi szóhasználattal egyezően, a rövidebb, közismert angol szinonima szerepel. – A szerk.

állami akkreditálást. A felsőoktatási intézmények számára ez a „Bolognai folyamat” mélyreható változásokat hoz. Vonzó cél, hogy növeljék a német felsőoktatás nemzetközi vonzerejét a külföldi hallgatók körében és egyidejűleg megtartsák a hazai egyetemistákat is.

A felsőoktatás szerkezeti átalakulásának mutatói

A felsőoktatási intézményektől, igazgatási célra, rendszeresen kérnek jelentéseket egyrészt a hallgatókra, másrészt a végzettekre és a vizsgákra vonatkozóan. Ezeket a hatósági adatokat statisztikai célokra is átveszik, a következő alapkategóriákban:

- egyetemi államvizsga, diploma,
- főiskolai végzettség,
- bachelor végzettség,
- master végzettség,
- akkreditált vizsgaszervezőknél végzettek,
- egyéb felsőfokú szakmai képzésben végzettek.

A német felsőoktatási statisztika a 2000. évi vizsgaidőszakkal kezdődően tartalmazza a Bolognai folyamathoz tartozó két új felsőfokú végzettség adatait. A 2005. februárra vonatkozó adatok az ország összesen 1450 bachelor és 1310 master képzésére állnak rendelkezésre. Az összes felsőfokú képzés mintegy 11 220 szakirányt tartalmaz, vagyis az itt közelebbről elemzett 2 760 képzés az előbbi teljes választék negyedét képviseli. A két új képzési forma mintegy 60%-át a német egyetemek szervezik, a főiskolák aránya 40%.

A jobb áttekinthetőség érdekében a rokonszakok összevonhatók, első lépésben „szakterületek”, majd második lépésben „tudományágak” szerint. Ez utóbbi, összevont szintre példa a „természettudomány/matematika”, illetve a „műszaki” tudományág. A 2005. évi felsőoktatási statisztika szerint az új képzési formák ajánlata növekvő arányú. Az előbbi két tudományágon túlmenően keresettek a jogi, a gazdasági és a társadalmi tudományágak új képzési formái is. Jelentős számú az ilyen képzés a nyelvtudományokban, valamint a kulturális szakokon is.

Beiskolázási arányok az új képzési formákon

Első alkalommal az 1999/2000 tanévben indult ez a 2 új képzési forma, és bár viszonylag gyorsan növekszik a tanulmányaikat itt kezdők száma, ilyen szakokon jelenleg a német felsőoktatás összes hallgatójának mindössze 5%-át képezik. A 2003/2004 tanév téli félévére beiratko-

zottak mintegy 55%-a olyan egyetemre jár, amelyen diplomát, ezzel egyenértékű államvizsga-fokozatot lehet szerezni. A beiratkozott hallgatók további 25%-a főiskolára jár.

Az új képzési formák bevezetése elsősorban az egyetemi képzés hallgatói létszámát csökkenti, az 1999/2000 tanévhez képest mintegy 5%-os a csökkenés. A többi felsőfokú képzés beiratkozott hallgatóinak a száma gyakorlatilag nem változott.

A 2003/2004 tanév téli félévére Németország felsőoktatási intézményeiben több mint 2 millió hallgató iratkozott be. A bachelor fokozatot 80 ezer hallgató, a mesterképzést mintegy 27 800 választotta. Az 1999–2003. időszak éveiben az 1. táblázat szerint alakult a hallgatók (a téli tanulmányi félévre beiratkozottak) száma. A „tanulmányt kezdők” száma két félévet vesz figyelembe: a tárgyév nyári félévét, valamint a következő tanév téli félévét.

1. táblázat

A németországi felsőoktatás hallgatóinak és a tanulmányaikat kezdők száma, 1999–2003

	1999	2000	2001	2002	2003
	fő				
Összes hallgató	1 770 489	1 798 863	1 868 229	1 938 811	2 019 465
a bachelor képzésben	4 122	12 409	27 008	48 338	79 985
a master képzésben	2 580	6 536	11 935	18 623	27 764
összes tanulmányt kezdő	290 983	314 539	344 659	358 792	377 395
a bachelor képzésben	2 015	5 547	11 001	18 194	28 478
a master képzésben	944	2 177	3 733	4 777	5 343
	százalék				
Összes hallgató	100	100	100	100	100
a bachelor képzésben	0,2	0,7	1,4	2,5	4,0
a master képzésben	0,1	0,4	0,6	1,0	1,4
összes tanulmányt kezdő	100	100	100	100	100
a bachelor képzésben	0,7	1,8	3,2	5,1	7,5
a master képzésben	0,3	0,7	1,1	1,3	1,4

Az új képzési formák vonzerejére következtetni lehet a tanulmányaikat kezdők arányából. A németországi felsőoktatási intézmények összesen 377 ezer kezdő hallgatója közül – 2003-ban – 7,5% a bachelor és to-

vábbi 1,4% a master képzést választotta. A gyors fejlődés abban mutatkozik, hogy az előző évi arányuk csak 5,1% (18 ezer fő), illetve 1,3% (4777 fő) volt. Fontos körülmény, hogy a külföldi tanintézetben már végzetek németországi masterképzése növeli a „tanulmányt kezdők” számát.

Az összes képzési formát tekintve a tanulmányaikat kezdők 52%-át egyetemi diplomát adó, illetve államvizsgával záruló szakokra vették fel, a főiskolát kezdők aránya 29%. A két új képzési forma elszívó hatását jelzi, hogy az 1999. évi kezdők számához képest az egyetemet kezdők száma 2003-ig 8 százalékponttal, a főiskolát kezdőké 2 százalékponttal csökkent.

Ezek az országos felsőfokú képzési adatok, ezen belül jelentős különbségek mutatkoznak a német szövetségi tartományok szerint. Az egyes tartományok az oktatási kérdésekben önálló döntésre jogosultak, a Bolognai folyamatot eltérő ütemben valósítják meg. Fontos szerepet kap pl., hogy a fenntartott tanintézetek milyen nemzetközi vonzerőt fejtenek ki, milyen szakirányokat kínálnak a két új képzési formával a külföldi hallgatók számára.

A fontosabb szakok az új képzési formákban

A hallgatók, valamint a tanulmányaikat kezdők 2003. évi számát a 2. táblázat képzési szakok szerint csoportosítja.

Az alapképzésre beiratkozottak mintegy 30%-a a természettudományokat, matematikát választotta, a jog-, gazdasági és társadalomtudomány hallgatóinak aránya együttesen 25%. A master képzésben viszont a műszaki tudományok hallgatói a legnagyobb arányúak, több mint tízezer fővel.

A két új képzési forma térhódítása egyes tudományágakban viszonylag lassú, pl. a jog-, gazdasági és társadalomtudományi képzésre továbbra is túlnyomó részben az egyetemi diplomával, államvizsgával lezárt oktatás jellemző. Vannak viszont olyan szakterületek is, amelyeken a hallgatók több mint 10%-a az új képzési formákat választotta, pl. az agrár-, erdészeti és élelmezési szakok esetén az arányuk 16%. A műszaki tudományok terén ez az arány kerekén 7%, a természettudomány és matematika szakjain 8%.

Mélyebb bontásban vizsgálva a képzési irányokat, a két új képzési forma németországi rangsora is elemezhető. A bachelor hallgatók 19%-a az informatikai szakokra iratkozott be. A rangsorban második gazdaságtudományokat a hallgatók 15%-a, a harmadik elektrotechnikát 5%-uk választotta. Ilyen rangsor a mesterképzésre is megállapítható, itt a hallga-

tók 19%-a iratkozott a gazdaságtudományi, és egyaránt 12%-uk az elektrotechnikai, illetve gépészmérnöki, technológiai képzésekre.

2. táblázat

A németországi felsőoktatás hallgatóinak és a tanulmányaikat kezdők száma a képzési szakok szerint 2003-ban

	Hallgatók			A tanulmányt kezdők		
	összesen	bachelor	master	összesen	bachelor	master
	Férfiak és nők, (ebből: nők) fő					
Nyelvtudomány, kulturális szakok	447 574 (307 374)	17 349 (12 264)	2 534 (1 631)	76 796 (55 452)	6 617 (4 922)	399 (239)
Sport szakok	28 672 (11 896)	773 (331)	45 (17)	4 201 (1 725)	217 (108)	1 –
Jog-, gazdaság-, társadalomtudomány	641 435 (307 913)	19 785 (10 436)	8 305 (3 609)	125 034 (63 466)	7 713 (4 164)	1554 (762)
Matematika, természettudomány	357 953 (127 947)	24 293 (7 084)	4 385 (1 158)	68 149 (25 918)	7 571 (2 534)	839 (254)
Humán orvostudomány	94 225 (54 171)	52 (43)	211 (120)	12 084 (7 551)	39 (32)	47 (32)
Állatorvos szakok	7 688 (6 315)	– –	14 (5)	993 (804)	– –	14 (5)
Agrár-, erdészeti, élelmézési szakok	39 249 (21 623)	4 590 (2 740)	1 877 (888)	8 035 (4 469)	1 519 (951)	326 (130)
Műszaki tudományok	317 963 (66 525)	11 498 (2 484)	10 099 (2 135)	69 477 (14 222)	4 328 (999)	2123 (490)
Művészeti szakok	84 286 (53 903)	1 645 (1 017)	294 (190)	12 186 (7 929)	474 (282)	40 (30)
Előbb nem említett szakok	438 (254)	– –	– –	440 (248)	– –	– –
Összesen	2 019 465 (957 921)	79 985 (36 399)	27 964 (9 753)	379 395 (181 784)	28 478 (13 992)	5343 (1942)

A 2. táblázat bemutatja a tanulmányaikat kezdők megoszlását is az egyes szakirányok szerint. A bachelor fokozat rangsorában az agrár-, erdészeti és élelmézési szakokon tanulmányaikat kezdők 19%-os aránya a legnagyobb, ezt követik a természettudomány, matematika szakjai (11%). Az évek során kialakult rangsorokban nem tapasztalhatók lénye-

ges átrendeződések, pl. a sport, illetve a művészet bachelor képzése változatlanul a legkisebb vonzerejű (5, ill. 4%-os részesedéssel).

A hallgatóság összetétele nemek szerint

A 2003/2004 tanévre beiratkozott összes hallgató 47%-a nő, ehhez közeli (46%) a bachelor képzésben résztvevő nőké. A master képzés összes hallgatójának 35%-a nő. A 2. táblázat alapján (a zárójeles adatokból) a szakirányok szerint is elemezhető a férfiak és a nők számaránya.

A bachelor képzést kezdő női hallgatók aránya szerint az „elnőiesedő” szakok közé tartoznak a nyelvtudományi, kulturális szakok (74%), valamint jog-, gazdasági és társadalomtudományi szakok (54%). A másik véglét a műszaki képzés, itt a bachelor tanulmányt kezdőknek 23%-a nő (a műszaki felsőfokú képzés teljes hallgatóságában a számarányuk csak 20%).

A külföldről érkezők szerepe az új képzési formákban

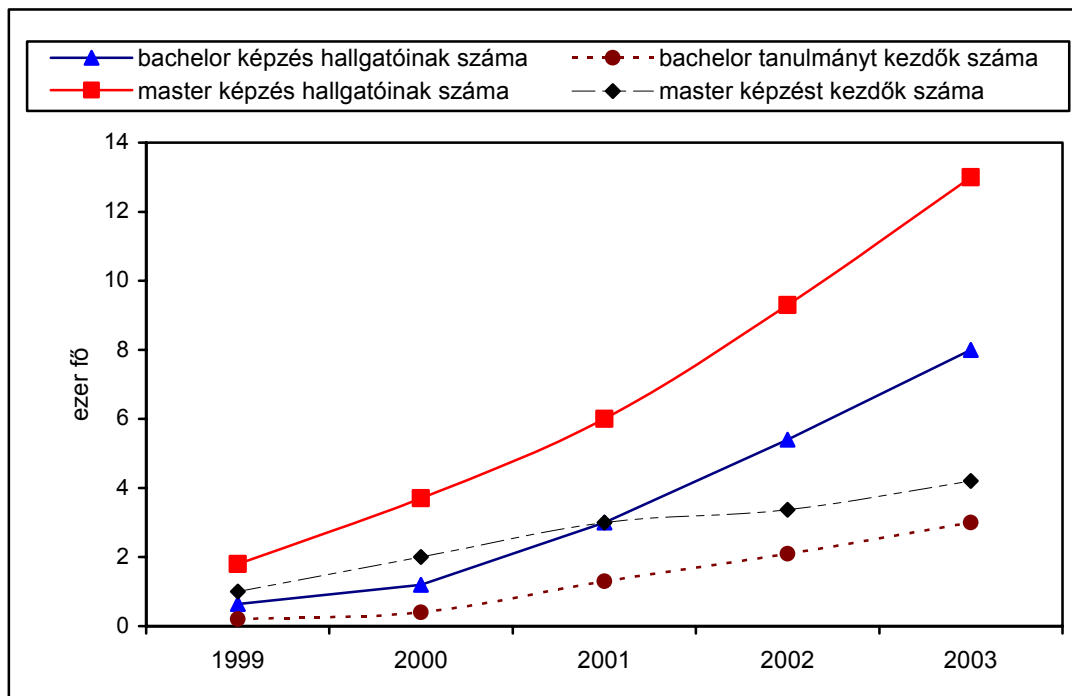
A külföldről felsőfokú képzésre érkezők fogalmába azok tartoznak, akik a tanulásra jogosító előképzettségüket nem Németországban szerezték. A külföldről érkezettek száma a bachelor képzésben 8100 fő, a master képzésben 13 000 fő volt a 2003/2004 tanévben. Az összes külföldről érkezett hallgató száma az 1999/2000. tanévben 112 900 fő, a 2003/2004 tanévben 180 300 fő volt, vagyis már minden nyolcadik ilyen hallgató Németországban a két új képzési forma valamelyikét választotta. Ezen belül a bachelor képzésben 10%, a master képzésben 47% a külföldről érkezettek aránya. Összehasonlításként: az egyetemi diplomával elvégezhető oktatási formákon az arányuk 11%, a főiskolai képzésben csak 5%.

A felsőfokú tanulmányaikat 2003-ban kezdő összes külföldről érkezett hallgató száma 60 100 fő, ebből mintegy 2800 fő a bachelor, 4500 fő a master képzésre iratkozott be, ahol az arányuk 5%, illetve 8% (1. ábra).

Külön elemzést érdemel a külföldről érkezettek megoszlása a kétféle új képzési forma szakirányai szerint (2. ábra).

A bachelor képzésre Németországba érkezettek 19%-a informatikai szakot, 15%-a gazdaságtudományit, és 10%-a a gépész/technológiai szakot választotta. A master képzésben az elektrotechnika szakok a legkeresettebbek (2003-ban a külföldről érkezettek 20%-a iratkozott ide),

ezt 16–16%-kal a gazdaságtudományi és a gépész/technológiai szakok követik. Az összes műszaki tudományi master képzésre a külföldről érkezettek 47%-a iratkozott be.

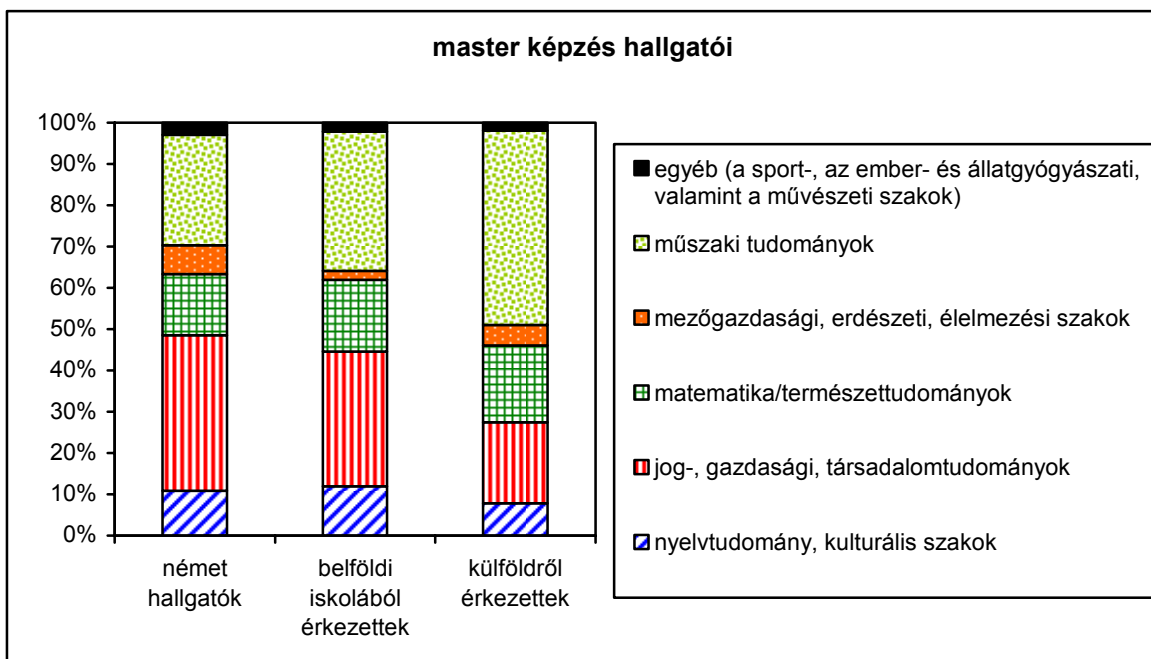
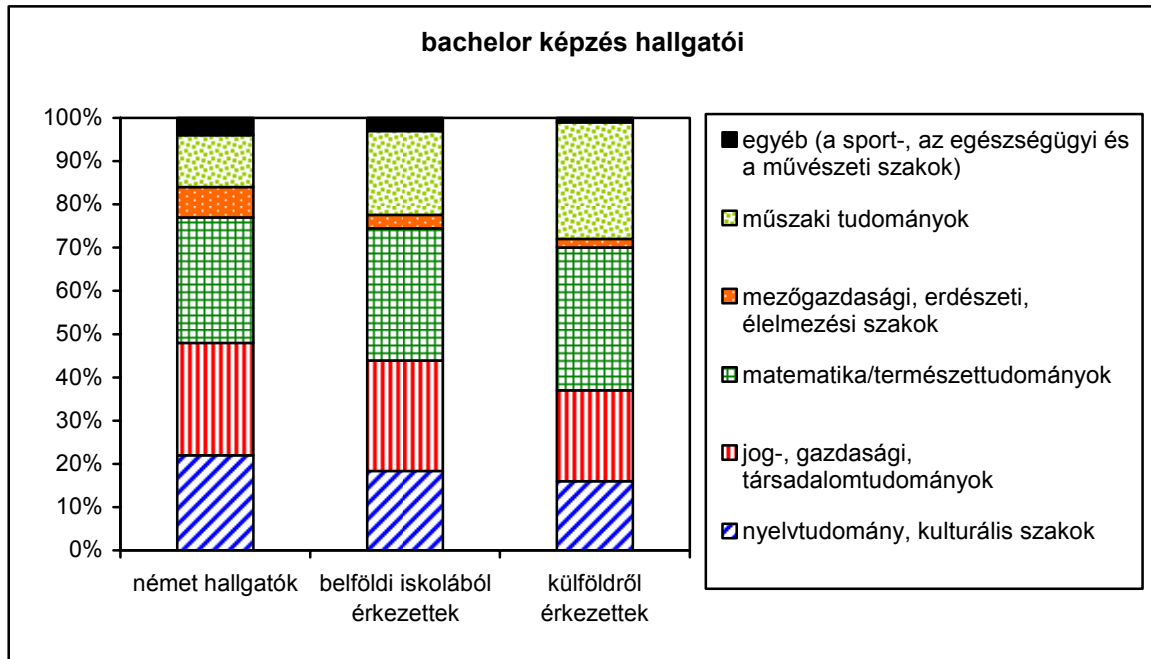
1. ábra A németországi képzésre külföldről érkezettek számának alakulása

A gépész/technológiai bachelor képzés összes hallgatójának mintegy 23%-a, az elektrotechnikai szakokon 20%-a külföldről érkezett. A master képzés esetében ennél is nagyobb az arányuk, pl. az elektrotechnikai szakokon 78%, a kémiai tudományokban 75%, a gépész/technológiai szakokon 58%.

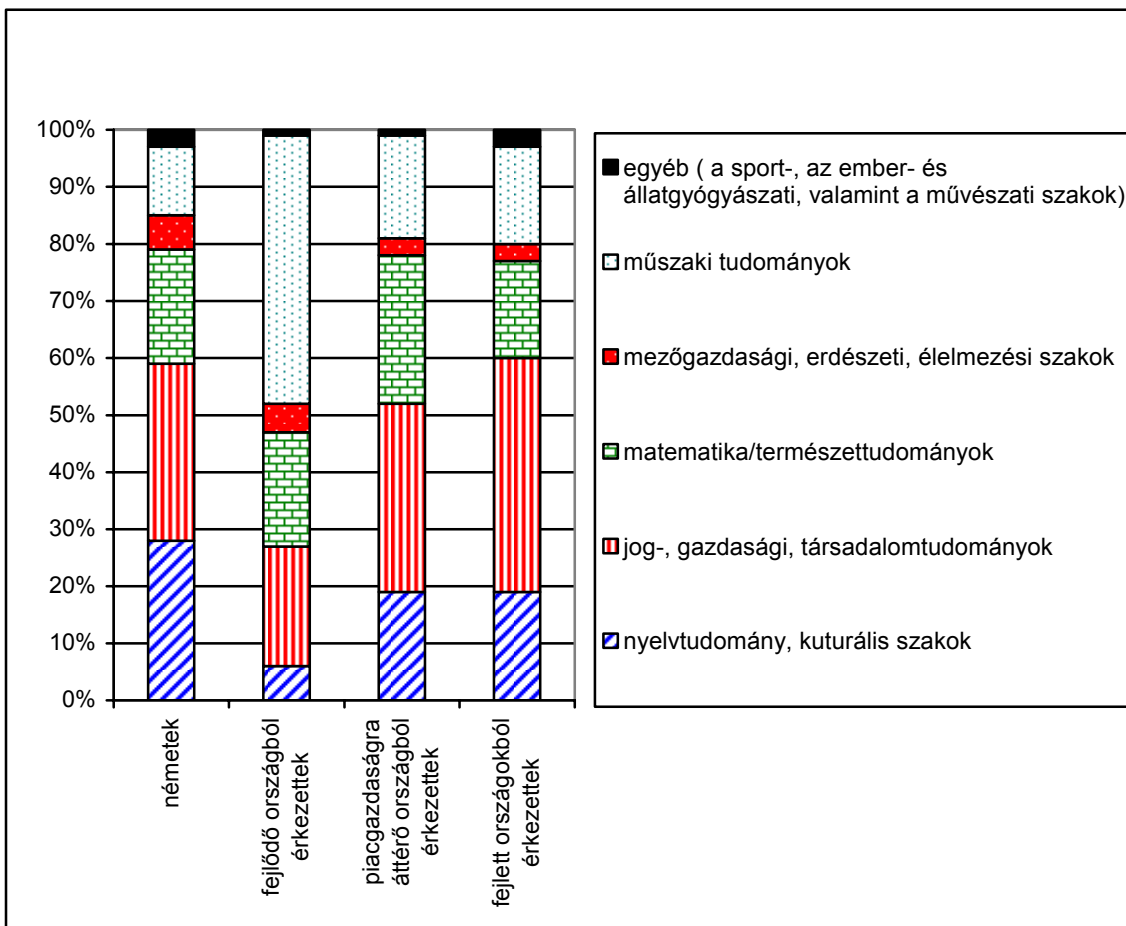
A németországi felsőfokú képzésre külföldről érkezettek nagyobb része az ún. fejlődő országokban szerzett jogot a továbbtanulásra. A kínai, indiai és török iskolákból érkezettek jelentkeztek legnagyobb számarányban a két új képzési formára. További származási országok: Bulgária, Lengyelország és Oroszország. A fejlett országokból a tanulmányikat 2003-ban kezdők 15%-a érkezett, ezen belül a francia, az USA-beli és a spanyol iskolák aránya a legnagyobb.

A fenti adatsor jól szemlélteti, hogy mely szakirányok a legvonzóbbak a külföldről érkezettek körében. Ezt a választást főleg a származási ország fejlettsége befolyásolja (3. ábra). A műszaki tudományokra nagy

igény van a fejlődő országokban, a piacgazdaságra áttérő országokból érkezettek inkább a jog-, gazdasági, társadalomtudományi szakokra iratkoznak be. Ez utóbbi országokból érkezők az informatika szakok iránt is intenzívebben érdeklődnek.

2. ábra A 2003/2004 tanév téli félévére beiratkozott hallgatók szakirányok szerint

3. ábra A németországi képzésre külföldről érkezettek számának alakulása országcsoporthoz szerint, 2003

A képzést lezáró vizsgák jellemzői

Az adatgyűjtés 2000. évi vizsgáktól kezdve elkülöníti a két új képzési formán szerzett végzettséget. A 2003. évi vizsgákban elért arányai még nem jelentősek, hiszen viszonylag rövid idő telt el az első beiskolázások évétől. A németországi felsőoktatás összesen 218 100 végzett hallgatójából 2003-ban 2500 szerzett bachelor és 3000 master fokozatot. A két új képzési forma az összes végzett hallgató mintegy 3%-át képviseli. A végzettek mintegy 44%-a egyetemi diplomát szerzett, államvizsgát tett, a főiskolát végzettek aránya 33%.

Szakok szerint csoportosítva a bachelor fokozattal vizsgázókat, mintegy 31% végzett a jog-, gazdasági és társadalomtudományi szako-

kon, további 26% a matematika/ természettudományi szakok aránya (az informatika egymaga 20%-kal részesedik). Az összes műszaki szak aránya 15%, ezen belül az elektrotechnikáé 7% a 2003-ban végzetek számában.

A master fokozat 2003. évi vizsgáit tekintve ugyancsak a jog-, gazdasági és társadalomtudományi szakok (38%-os) aránya a legnagyobb, megelőzve a műszaki tudományokét (34%), matematika/ természettudományi szakokét (15%). A végzetek száma szerint a legnagyobb arányú műszaki szak az elektrotechnika (11%).

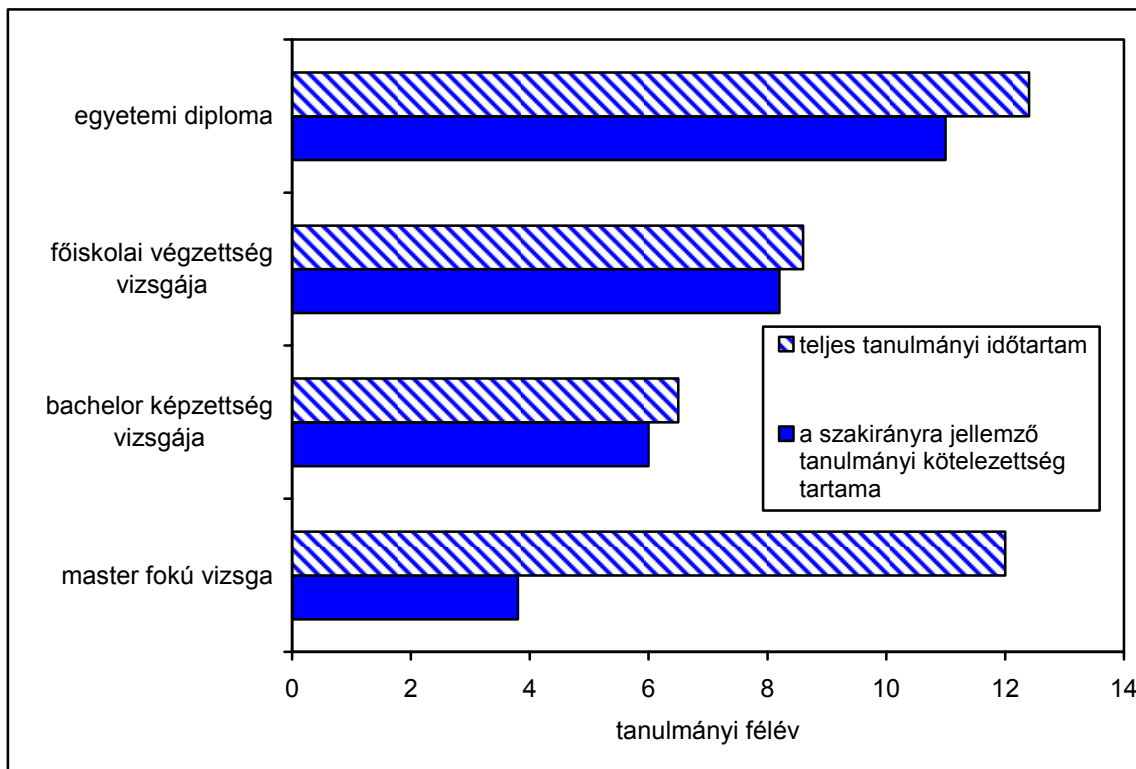
Jól kiegyensúlyozott a nemek szerinti összetétel, az összes bachelor fokozatú vizsgázó számában a nők aránya 47%. Ezen belül nagy szóródás jellemzi az egyes szakokat, pl. a nyelvtudomány, kulturális szakok bachelor végzettségűek 76%-a nő, a jog-, gazdasági és társadalomtudományi szakokra együtt 56%-os arányuk jellemző. A műszaki tudományokban viszont 29% az arányuk, a természettudományokban pedig 26%. Az előbbinél kisebb, 31% a master fokozattal vizsgázó nők aránya, ezen belül a műszaki tudományokban csak 19%.

A 2003-ban master fokozattal vizsgázók 47%-a, a bachelor fokozattal végzetek mintegy 8%-a külföldről érkezett hallgató. Ezen belül az összesen 5 500 végzettből 700 külföldről érkezett szerzett műszaki képzettséget, 500 hallgató tett jog-, gazdasági és társadalomtudományi vizsgát, 300 hallgató pedig matematikai és természettudományi képzettséggel zárta németországi tanulmányait a két új képzési formán.

A két új képzési forma időtartama

A felsőoktatási képzés reformjának egyik lényeges ösztönzője, hogy a németországi egyetemeken, főiskolákon többnyire későbbi életkorban szerezhető végzettség, mint más országokban. A munkaerőpiacon az eddigieknél hamarabb jelenhetnek meg a rendszerint 6 tanulmányi félév után végző bachelor fokozatú szakemberek. A viszonylag rövid adatsor azonban csak közelítő eredményeket adhat a tanulmányi idők alakulására, a kis esetszámra tekintettel nem zárható ki pl. az alábecslés.

A 2003-ban bachelor fokozatot szerzett (nem külföldről érkezett) 2 200 hallgató átlagosan 5,9 félév tanulmányi idő után végzett. Ez az átlagos időtartam 2000 óta lényegében nem változott. Ezt a képzési formát a rendszerint 8 félévig tartó főiskolai végzettséggel lehet összehasonlítani, amelyet 2003-ban 68 500 hallgató szerzett Németországban (4. ábra).

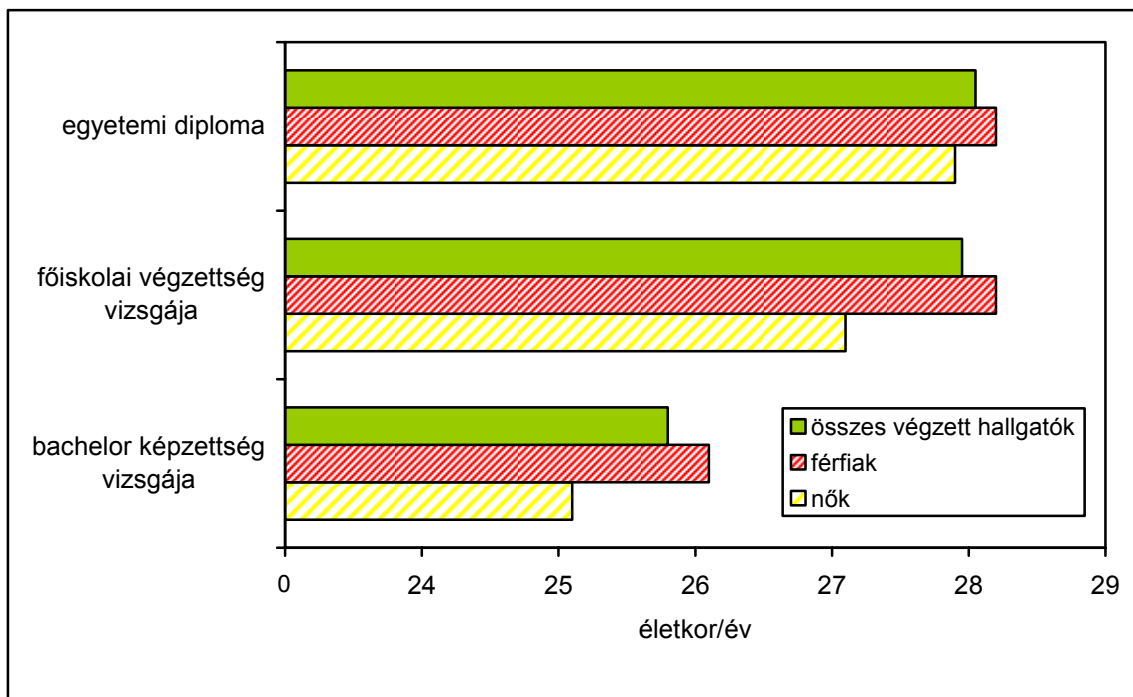
4. ábra A tanulmányi idő hossza a német végzettek vizsgáinak jellege szerint, 2003

Az egyetemi diplomát átlagosan 11,1 tanulmányi félév után adják, ilyen végeztséget 2003-ban 86 400 hallgató szerzett az ország egyetemlein. A két szélső határ 9, illetve 12 tanulmányi félév, az egyetemi képzés szakjaitól függ. Ezzel összehasonlítható a master képzéssel folytatott felsőfokú tanulmányok teljes időtartama, amelyből a master képzésen 2003-ban végzetekre átlagosan 3,5 félév képzés jellemző. A két szélső határ 2, illetve 4 tanulmányi félév. (A 2000-ben master képzésben végzetek átlagos tanulmányi ideje 3,2 tanulmányi félév.)

A szakokon meghirdetett tanulmányi időhöz képest a hallgatók tényleges beiratkozási időtartama elhúzódhat, pl. sikertelen vizsgák, egyéb halasztó körülmények miatt. A németországi bachelor képzésben 2003-ban átlagosan 6,8 tanulmányi félév jellemző a kezdés és a tényleges befejezés közötti időre (az átfutási idők a nem külföldről érkezettek körére vonatkoznak). Összehasonlításként: a németországi főiskolai képzés átlagosan 8,7 tanulmányi félévet vesz igénybe, a meghirdetett képzési időnél 0,4 félévvel hosszabb időt. Még hosszabb az egyetemi tanulmá-

nyok átlagos időtartama (12,6 tanulmányi félév), ehhez képest rövidebb a master képzés 11,9 féléves ideje a kezdettől a képesítés megszerzéséig.

A bachelor képzést első alkalommal végzett nők átlagosan 25,1 évesek, a férfiak 26,2 évesek, a 2003-ban végzettek együtt átlagosan 25,7 évesek. Mintegy 2,2 évvel fiatalabb korban szerezhető meg ez a képzettség, mint a hagyományos főiskolák közel egyenértékű végzettsége, ez utóbbiakra Németországban 27,9 éves életkor jellemző (5. ábra).

5. ábra Az első végzettséget szerző németek átlagos életkora, 2003

Az egyetemi diplomát első alkalommal szerzők átlagos életkora Németországban 28,1 év. A férfiak még a felsőfokú tanulmányaik megkezdése előtt katonai és más civil kötelezettségeiknek tesznek eleget, ez magyarázza, hogy az első képzés befejezését nagyobb életkorban érhetik el, mint a nők. Összehasonlításként: Hollandiában és az USA-ban a master képzés végzettségét átlagosan 25 évesen érik el. A németországi master képzés esetén előfordul, hogy a bachelor fokozatot szerzett hallgatók e második fokozat tanulmányait néhány évnyi kereső foglalkozást követően kezdik meg. A 2003-ban master képzésen első alkalom-

mal végzett nők átlagosan 31,9 évesek, a férfiak 32,5 évesek, és ez lényegesen későbbi életszakasz, mint ami a többi említett képzési formát jellemzi.

Összeállította: Gittlár Ferencné

Willand, I.: Bachelor und Master: Aktuelle Entwicklungen an der deutschen Hochschulen. = Wirtschaft und Statistik, 2005. 4. sz. p. 372–381.

http://www.bologna-berlin2003.de/pdf/bologna_deu.pdf

<http://www.org/doc/besch/BMThesen.pdf>

<http://www.nochschulkom.pass.de>